

creatura ad Creatorem pertinere intelligatur, non autem de illo esse tanquam pars ejus existimetur.

II. Item quod dixi, *nusquam scilicet, nisi in voluntate esse peccatum*, possunt Pelagiani pro se dictum putare, propter parvulos, quos ideo negant habere peccatum, quod eis in baptisate remittatur, quia nondum arbitrio voluntatis utuntur. Quasi vero peccatum, quod eos ex Adam dicimus originaliter trahere, id est, reatu ejus implicatos, et ob hoc poenae obnoxios detineri, usquam esse potuit nisi in voluntate, qua voluntate commissum est, quando divini præcepti est facta transgressio. Potest etiam putari falsa esse ista sententia, qua diximus, *nusquam nisi in voluntate esse peccatum*: quia dixit Apostolus, « Si autem quod nolo, hoc » facio, jam non ego operor illud, sed quod habitat in » me peccatum¹. » Hoc enim peccatum usque adeo non est in voluntate, ut dicat, « Quod nolo, hoc facio. » Quomodo ergo nusquam est nisi in voluntate peccatum? Sed hoc peccatum, de quo sic est locutus Apostolus, ideo peccatum vocatur, quia peccato factum est, et poena peccati est: quandoquidem hoc de concupiscentia carnis dicitur, quod aperit in consequentibus dicens, « Scio quia non habitat in me, hoc est in carne mea bonum: velle enim adjacet mihi, perficere autem bonum, non². » Perfectio quippe boni est, ut nec ipsa concupiscentia peccati sit in homine, cui quidem quando bene vivitur, non consentit voluntas: verumtamen non perficit bonum, quia inest adhuc concupiscentia cui repugnat voluntas; cujus concupiscentiæ reatus in baptisate solvitur, sed infirmitas manet; cui donec sanetur, omnis fidelis qui bene proficit, studiosissime reluctatur. Peccatum autem quod nusquam est nisi in voluntate,

¹ Rom. vii, 16, 17. — ² Ibid. 18.

illud præcipue intelligendum est, quod justa damnatio consecuta est: « Hoc enim per unum hominem introivit » in mundum¹. » Quanquam et hoc peccatum, quo consentitur peccati concupiscentiæ, non nisi voluntate committitur. Propter hoc et alio loco dixi, *Non igitur nisi voluntate peccatur*.

III. Itemque alio loco ipsam voluntatem definivi, dicens, *Voluntas est animi motus, cogente nullo, ad aliquid vel non amittendum vel adipiscendum*. Quod propterea dictum est, ut hac definitione volens a nolente discerneretur, et sic ad illos referretur intentio, qui primi in paradiso fuerunt humano generi origo mali, nullo cogente, peccando, hoc est, libera voluntate peccando: quia et scientes contra præceptum fecerunt, et ille tentator suavit ut hoc fieret, non coëgit. Nam et qui nesciens peccavit, non incongruenter nolens peccasse dici potest: quamvis et ipse quod nesciens fecit, volens tamen fecit; ita nec ipsius esse potuit sine voluntate peccatum. Quæ voluntas utique, sicut definita est, animi motus fuit, nullo cogente, ad aliquid vel non amittendum vel adipiscendum. Quod enim si nolisset, non fecisset, non coactus est facere. Quia voluit, ergo fecit, etiam si non quia voluit peccavit, nesciens peccatum esse quod fecit: ita nec tale peccatum sine voluntate esse potuit, sed voluntate facti, non voluntate peccati: quod tamen factum peccatum fuit; hoc enim factum est, quod fieri non debuit. Quisquis autem sciens peccat, si potest cogenti ad peccatum sine peccato resistere, nec tamen facit, utique volens peccat: quoniam qui potest resistere, non cogitur cedere. Qui vero cogenti cupiditati bona voluntate resistere non potest, et ideo facit contra præcepta justitiæ, jam hoc ita peccatum est, ut sit etiam poena peccati. Qua-

¹ Rom. v, 12.

propter peccatum sine voluntate esse non posse verissimum est.

IV. Itemque definitio peccati qua diximus, *Peccatum est voluntas retinendi vel consequendi quod justitia vetat, et unde liberum est abstinere*, propterea vera est, quia id definitum est quod tantummodo peccatum est, non quod etiam poena peccati. Nam quando tale est ut idem sit et poena peccati, quantum est quod valet voluntas sub dominante cupiditate, nisi forte si pia est, ut oret auxilium? In tantum enim libera est, in quantum liberata est, et in tantum appellatur voluntas. Alioquin tota cupiditas, quam voluntas proprie nuncupanda est, quæ non est, sicut Manichæi desipiunt, alienæ naturæ additamentum, sed nostræ vitium, a quo non sanatur nisi gratia Salvatoris. Quod si quisquam dicit, etiam ipsam cupiditatem nihil aliud esse quam voluntatem, sed vitiosam, peccatoque servientem; non resistendum est, nec de verbis, cum res constet, controversia facienda. Etiam sic enim ostenditur, sine voluntate nullum esse peccatum, sive in opere, sive in origine.

V. Rursus in eo quod dixi, *jam quærere cœperam*¹, *utrum illud malum genus animarum, antequam bono misceretur, habuisset aliquam voluntatem. Si enim non habebat, sine peccato atque innocens erat, et ideo nullo modo malum*. Cur igitur, inquit, peccatum dicitis parvulorum, quorum voluntatem non tenetis ream? Respondetur, non eos proprietate voluntatis, sed origine reos teneri. Omnis enim homo terrenus quid est origine, nisi Adam? Porro autem Adam habebat utique voluntatem, qua voluntate cum peccasset, peccatum per eum intravit in mundum.

VI. Itemque in eo quod dixi, *Natura esse malæ ani-*

¹ Leg. poteram.

*mæ nullo modo queunt; si quæritur quomodo accipiamus quod ait Apostolus, « Fuimus et nos natura filii » iræ sicut et cæteri¹, » respondemus, naturam in his verbis meis me intelligi voluisse illam, quæ proprie natura dicitur, in qua sine vitio creati sumus. Nam ista propter originem natura appellatur, quæ origo utique habet vitium, quod est contra naturam. Et iterum in eo quod dictum est; *Peccati reum tenere quemquam quia non fecit quod facere non potuit, summæ iniquitatis et insanie est*; Cur ergo, inquit, parvuli tenentur rei? Respondetur, quia ex ejus origine tenentur, qui non fecit quod facere potuit, divinum scilicet servare mandatum. Quod autem dixi, *Illæ animæ quidquid faciunt, si natura non voluntate faciunt, id est, si libero et ad faciendum et ad non faciendum motu animi carent, si denique his abstinendi ab opere suo potestas nulla conceditur, peccatum earum tenere non possumus*: propterea non perturbat de parvulis quæstio, quia ex illius origine rei tenentur, qui voluntate peccavit, quando libero et ad faciendum et ad non faciendum motu animi non carebat, eique ab opere malo abstinendi summa potestas erat. Quod Manichæi de tenebrarum gente non dicunt, quam fabulosissime inducunt, eamque naturam semper malam, nunquam bonam fuisse contendunt.*

VII. Illud autem quæri postest quomodo dixerim: *Etiam si sunt animæ, quod interim incertum est, corporeis officiis, non peccato, sed natura deditæ, nosque quanquam sint inferiores, aliqua tamen interiore vicinitate contingunt, non illas ideo malas haberi oportere, quia nos cum eas sequimur et corporea diligimus, mali sumus*: quandoquidem de illis hoc

¹ Ephes. II, 3.

dixi, de quibus superius loqui cœperam, dicens, *Quantum etiam si eisdem concedatur, inferiore alio genere animarum nos illiciti ad turpia, non inde conficiunt, aut illas natura malas esse, aut istas summum bonum.* De his enim disputationem usque ad hunc locum perduximus, ubi dixi: *Etiam si sunt animæ, quod interim incertum est, corporeis officiis, non peccato, sed natura deditæ,* etc. Quæri ergo potest, cur dixerim, *quod interim incertum est*: cum prorsus dubitare non debuerim, non esse tales animas. Sed hoc ideo dixi, quia expertus sum qui dicerent diabolum et angelos ejus bonos esse in genere suo, et in ea natura, in qua eos creavit Deus ordine proprio tales quales sunt: sed nobis malum esse si illiciamur et seducamur ab eis; si autem caveamus eos atque vincamus, decorum atque gloriosum. Et hoc qui dicunt, videntur sibi, ut id probent, de Scripturis adhibere idonea testimonia, vel illud quod scriptum est in libro Job, cum diabolus describeretur, «Hoc est initium figmenti Domini quod fecit ad illudendum ab angelis suis¹.» vel illud in Psalmo ciii. «Draco hic quem finxisti ad illudendum ei².» Quam quæstionem, quæ non adversus Manichæos qui hoc non sentiunt, sed adversus alios qui hoc sentiunt, suscipienda esset atque solvenda, pertractare atque enodare tunc nolui, ne librum multo quam vellem facerem longiorem: cum viderem etiam si hoc concederetur, tamen debere Manichæos ac jam posse convinci, introducetes insanissimo errore, naturam mali æterno bono coæternam. Ideo ergo dixi, *quod interim incertum est*, non quod ego inde dubitarem, sed quod inter me et illos, quos ita sapere inveneram, nondum esset ista quæstio dissoluta, quam tamen in aliis longe posterioribus libris meis de

¹ Job, xl, 14. — ² Psal. ciii, 27.

Generi ad litteram, secundum Scripturas sanctas, quanta potui manifestatione dissolvi.

VIII. Alio loco, *Propterea, inquam, corporea diligendo peccamus, quia spiritualia diligere et justitia jubemur, et natura possumus, et tunc in nostro genere optimi et beatissimi sumus.* Ubi quæri potest, cur *natura*, et non, *gratia possumus*, dixerim. Sed contra Manichæos de natura quæstio versabatur. Et utique id agit gratia, ut sanata natura, quod vitiata non potest, possit per eum qui venit quærere et salvum facere quod perierat¹. Quam tamen gratiam etiam tunc recolens oravi pro familiarissimis meis, qui mortifero illo adhuc tenebantur errore, et dixi: *Deus magne, Deus omnipotens, Deus summæ bonitatis, quem inviolabilem et incorruptibilem credi atque intelligi fas est, Trina Unitas, quam catholica Ecclesia colit, supplex oro expertus in me misericordiam tuam, ne homines, cum quibus mihi a pueritia in omni convictu fuit summa consensio, in tuo cultu a me dissentire permittas.* Sic utique orans, jam fide retinebam, non solum conversos ad Deum gratia ejus adjuvari, ut proficiant ac perficiantur, ubi adhuc dici potest, pro merito conversionis illorum istam dari gratiam, verum etiam ut convertantur ad Deum, ad ipsam Dei gratiam pertinere: quandoquidem pro eis oravi qui erant ab illo nimis aversi, atque ut ad illum converterentur oravi. Hic liber sic incipit: *Opitulante Dei misericordia.*

¹ Luc. xix, 10.

CAPUT XVI.

Acta contra Fortunatum Manichæum, liber unus.

I. EODEM tempore presbyterii mei, contra Fortunatum quemdam Manichæorum presbyterum disputavi, qui plurimum temporis apud Hipponem vixerat, seduxeratque tam multos, ut propter illos ibi eum delectaret habitare. Quæ disputatio nobis altercantibus excepta est a notariis veluti Gesta conficerentur: nam et diem habet, et consulem. Hanc in librum memoriæ mandandam conferre curavimus. Versatur ibi quæstio, unde sit malum: me asserente exortum fuisse hominis malum ex libero voluntatis arbitrio; illo autem naturam mali Deo coæternam persuadere moliente. Sed consequenti die tandem confessus est, nihil se abversus nos invenire quod diceret. Nec sane catholicus factus est, sed tamen ab Hipponem discessit.

II. In hoc libro illud, quod dixi, *Animam dico esse jactam a Deo, ut cætera omnia quæ a Deo facta sunt; et inter illa quæ Deus omnipotens fecit, principalem locum datum esse animæ*, ita dixi, ut hoc generaliter de universa creatura rationali accipi vellem, quamvis in Scripturis sanctis animas dictas esse Angelorum, aut non omnino, aut non possit facile reperiri, sicut supra jam diximus. Item alio loco: *Ego dico, inquam, peccatum non esse, si non propria voluntate peccetur*. Ubi peccatum illud intelligi volui, quod non est etiam poena peccati: nam de tali poena dixi alibi in eadem disputatione, quod dicendum fuit. Itemque dixi:

Ut postea eadem ipsa caro, quæ nos pœnis torsit in peccatis manentes, subjiciatur nobis in resurrectione, et nulla adversitate nos quatiat, quo minus legem et præcepta divina servemus. Quod non ita est accipiendum, tanquam et in illo Dei regno, ubi incorruptibile atque immortale corpus habebimus, de Scripturis divinis lex et præcepta sumenda sint: sed quia perfectissime ibi lex æterna servabitur, et illa duo præcepta de diligendo Deo et proximo, non in lectione, sed in ipsa perfecta et sempiterna dilectione tenebimus. Hoc Opus sic incipit: *Quinto Kal. Septembris. Arcadio Augusto bis et Rufino vc. cons.*

CAPUT XVII.

De Fide et Symbolo liber unus.

PER idem tempus coram Episcopis hoc mihi jubentibus, qui plenarium totius Africæ concilium Hippone-regio habebant *de Fide et Symbolo* presbyter disputavi. Quam disputationem, nonnullis eorum qui nos familiarius diligebant studiosissime instantibus, in librum contuli, in quo de rebus ipsis ita disseritur, ut tamen non fiat verborum illa contextio, quæ tenenda memoriter Competentibus traditur. In hoc libro cum de resurrectione carnis ageretur, *Resurget, inquam, corpus secundum Christianam fidem, quæ fallere non potest.* Quod cui videtur incredibile, qualis sit nunc caro attendit, qualis autem futura sit non considerat: quia illo tempore immutationis angelicæ, non jam caro erit et sanguis, sed tantum corpus; et cætera

quæ ibi de corporum terrestrium in corpora cœlestia mutatione disserui, quoniam dixit Apostolus, cum inde loqueretur; « Caro et sanguis regnum Dei non posside- » bunt¹. » Sed quisquis ea sic accipit, ut existimet ita corpus terrenum, quale nunc habemus, in corpus cœleste resurrectione mutari, ut nec membra ista, nec carnis sit futura substantia, procul dubio corrigendus est, commonitus de corpore Domini, qui post resurrectionem in eisdem membris non solum conspiciendus oculis, verumetiam manibus tractandus apparuit, carnemque se habere etiam sermone firmavit, dicens: « Palpate et videte, quia spiritus carnem et ossa » non habet, sicut me videtis habere². » Unde constat Apostolum non carnis substantiam negasse in regno Dei futuram, sed aut homines qui secundum carnem vivunt, carnis et sanguinis nomine nuncupasse, aut ipsam carnis corruptionem, quæ tunc utique nulla erit. Nam cum dixisset, « Caro et sanguis regnum Dei non posside- » bunt: » bene intelligitur, tanquam exponendo quid dixerit, continuo subdidisse, « Neque corruptio incor- » ruptionem possidebit³. » De qua re ad persuadendum infidelibus difficili, diligenter quantum potui me disseruisse reperiet, quisquis *de Civitate Dei* librum legerit novissimum. Hic liber sic incipit: *Quoniam scriptum est.*

¹ 1 Cor. xv, 50. — ² Luc. xxiv, 39. — ³ 1 Cor. xv, 50.

CAPUT XVIII.

De Genesi ad litteram imperfectus liber unus.

CUM *de Genesi* duos libros contra Manichæos condidisset, quoniam secundum allegoricam significationem Scripturæ verba tractaveram, non ausus naturalium rerum tanta secreta ad litteram exponere, hoc est, quemadmodum possent secundum historicam proprietatem quæ ibi dicta sunt accipi: volui experiri in hoc quoque negotiosissimo ac difficillimo opere quid valerem; sed in Scripturis exponendis tyrocinium meum sub tanta sarcinæ mole succubuit. Et nondum perfecto uno libro, ab eo quem sustinere non poteram labore conquievi. Sed in hoc opere cum ea opuscula retractarem, iste ipse ut erat imperfectus venit in manus, quem neque edideram, et abolere decreveram, quoniam scripsi postea XII libros quorum titulus est, *De Genesi ad litteram*. In quibus quamvis multa quæsita potius quam inventa videantur, tamen eis iste nullo modo est comparandus. Verum et hunc postea quam retractavi, manere volui, ut esset index, quantum existimo, non inutilis rudimentorum meorum in enucleandis atque scrutandis divinis eloquiis; ejusque titulum esse volui, *De Genesi ad litteram imperfectus*. Inveni quippe cum usque ad hæc verba dictatum: *Pater tantum pater est, nec Filius aliud est quam filius: quia et cum dicitur similitudo Patris, quanquam ostendat nullam intervenire dissimilitudinem, non tamen solus est Pater, si habet similitudinem*. Post hæc repetivi verba Scripturæ rur-

sus consideranda atque tractanda : « Et dixit Deus , Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram⁴. » Huc usque dictatum librum imperfectum reliqueram. Quod autem ibi sequitur, addendum putavi cum eum retractarem : nec sic tamen perfecti, sed hoc quoque addito, imperfectum reliqui. Si enim perfectissem, saltem de omnibus operibus et verbis Dei, quæ ad sextum diem pertinent, disputassem. In hoc libro ea notare quæ mihi displicent, vel defendere quæ aliis non bene intellecta displicere possunt, superfluum mihi visum est. Breviter enim potius admoneo, ut illi duodecim libri legantur, quos longe postea Episcopus feci, et ex ipsis de isto judicetur. Hic ergo sic incipit : *De obscuris naturalium rerum quæ omnipotente Deo artifice facta sentimus, non affirmando, sed quærendo tractandum est.*

CAPUT XIX.

De Sermone Domini in monte libri duo.

I. PER idem tempus de *Sermone Domini in monte*, secundum Matthæum, duo volumina scripsi. In quorum primo propter id quod scriptum est, « Beati pacifici, » quoniam ipsi filii Dei vocabuntur² : « *Sapientia, inquam, congruit pacificis, in quibus jam ordinata sunt omnia, nullusque motus adversus rationem rebellis est, sed cuncta obtemperant spiritui hominis, cum et ipse obtemperet Deo.* Quod merito movet quo-

¹ Gen. I, 26. — ² Matth. v, 9.

modo dixerim. Non enim cuiquam provenire in hac vita potest, ut lex repugnans legi mentis omnino non sit in membris. Quandoquidem etiam si ei sic resisteret spiritus hominis, ut in nullum ejus laboretur assensum; non ideo tamen illa non repugnaret. Hoc ergo quod dictum est, *Nullum esse motum adversus rationem rebellem*, recte accipi potest id nunc agentibus pacificis, domando concupiscentias carnis, ut ad istam pacem plenissimam quandoque veniatur.

II. Proinde quod alio loco, cum eandem sententiam Evangelicam repetens dixissem; « Beati pacifici, quoniam » ipsi filii Dei vocabuntur¹; » adjunxi dicens, *Et ista quidem in hac vita compleri possunt, sicut completa esse in Apostolis credimus*, sic accipiendum est, non ut in Apostolis hic viventibus nullum carnis motum arbitremur spiritui repugnasse; sed hactenus hic ista posse compleri, quatenus in Apostolis credimus esse completa, ea mensura scilicet perfectionis humanæ, quanta in hac vita potest esse perfectio. Non enim dictum est, *Ista in hac vita compleri possunt*, nam completa esse in Apostolis credimus; sed dictum est, *sicut completa esse in Apostolis credimus*, ut ita compleantur sicut in illis completa sunt, id est, quadam perfectione, cujus capax est ista vita; non sicut complenda sunt illa quam speramus pace plenissima, quando dicitur, « Ubi est, mors, » contentio tua² ».

III. Alio loco quod interposui testimonium, « Non enim ad mensuram dat Deus spiritum³, » nondum intellexeram de Christo proprie verius accipi. Aliis quippe hominibus nisi ad mensuram daretur spiritus, non duplum peteret Elisæus quam fuit in Elia. Item quod scriptum est, « Iota unum aut unus apex non transiet a lege

¹ Matth. v, 9. — ² I Cor. xv, 51. — ³ Joan. III, 33.

» donec omnia fiant ¹, » cum exponerem nihil dixi posse aliud intelligi, nisi vehementem perfectionis expressionem. Ubi merito quæritur, utrum ista perfectio sic possit intelligi, ut tamen verum sit, neminem jam utentem voluntatis arbitrio hîc vivere sine peccato. A quo enim usque ad unum apicem lex perfici potest, nisi a quo fiunt universa divina mandata? Sed in eisdem mandatis est etiam quod jubemur dicere, « Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris ², » quam orationem usque in finem sæculi tota dicit Ecclesia. Omnia ergo mandata facta deputantur, quando quidquid non fit, ignoscitur.

IV. Sane quod ait Dominus, « Quicumque solverit » unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic, etc. » usque ad eum locum ubi ait, « Nisi abundaverit justitia » vestra plus quam Scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cœlorum ³, » multo melius et convenientius exposui in aliis posterioribus sermonibus meis, quod etiam hîc retexere longum est. Ad hoc autem iste ibi perducitur sensus, ut eorum sit justitia major, quam Scribarum et Phariseorum; qui dicunt et faciunt. De Scribis quippe et Phariseis alio loco ipse Dominus ait, « Dicunt enim et non faciunt ⁴. » Illud etiam melius intelleximus postea quod scriptum est, « Qui irascatur » fratri suo ⁵. » Codices enim græci non habent, « Sine » causa, » sicut hîc positum est: quamvis idem ipse sit sensus. Illud enim diximus intuendum, quid sit irasci fratri suo, quoniam non fratri irascitur, qui peccato fratris irascitur. Qui ergo fratri, non peccato irascitur, sine causa irascitur.

V. Item quod dixi, *Hoc et de patre et de matre et*

¹ Matth. v, 18. — ² Id. vi, 12. — ³ Id. v, 19. — ⁴ Id. xxiii, 3. — ⁵ Id. v, 22.

de cæteris vinculis sanguinis intelligendum est, ut in eis oderimus quod genus humanum nascendo et moriendo sortitum est, ita sonat, quasi non essent futuræ iste necessitudines, si nullo naturæ humanæ præcedente peccato nemo moreretur: quem sensum jam superius improbavi. Essent enim profecto cognationes et affinitates, etiam si originali nullo existente peccato, sine morte cresceret et multiplicaretur genus humanum. Ac per hoc aliter solvenda est quæstio, cur Dominus præceperit diligendos inimicos, cum alio loco præcipiat odio habendos et parentes et filios ¹, non sicut hîc soluta est, sed sicut eam posterius sæpe solvimus: id est, ut diligamus inimicos lucrandos regno Dei, et oderimus in propinquis, si impediunt a regno Dei.

VI. Item de præcepto quo prohibetur uxor dimitti, nisi propter fornicationem, hîc quidem scrupulosissime disputavi: sed quam velit Dominus intelligi fornicationem, propter quam liceat dimittere uxorem, utrum eam quæ damnatur in stupris, an illam de qua dicitur, « Perdidisti omnem qui fornicatur abs te ², » in qua utique et ista est, (neque enim non fornicatur a Domino, qui tollens membra Christi, facit ea membra meretricis,) etiam atque etiam cogitandum est atque requirendum. Nec volo in re tanta tamque ad dignoscendum difficili putare lectorem, istam sibi nostram disputationem debere sufficere: sed legat et alia, sive nostra quæ postea scripta sunt, sive aliorum melius considerata atque tractata: vel ipse si potest, ea quæ hîc merito movere possunt, vigilantiore atque intelligentiore mente discutiat. Non quia omne peccatum fornicatio est; neque enim omnem peccantem Deus perdit, qui quotidie sanctos suos exaudit, dicentes, « Dimitte nobis debita nostra ³: »

¹ Matth. v, 44, et Luc. xiv, 25. — ² Psal. lxxii, 27. — ³ Matth. vi, 12.